

Jure Gašparič, **Izza parlamenta: Zakulisje jugoslovanske skupščine 1919 – 1941**. Ljubljana: Modrijan, 2015. 222 strani.

Parlament je v dvajsetem stoletju prevzel pomembno mesto v življenju države. Krepitev vloge parlamenta je bila povezana s širitvijo političnih pravic na najširši del prebivalstva. V prvi polovici stoletja je to žal v največjem delu samostojnih držav pomenilo le moško populacijo. Tako je bilo tudi v prvi jugoslovanski državi, kar v svoji knjigi predstavlja sodelavec Inštituta za novejšo zgodovino Jure Gašparič.

Gašparič v uvodnem od štirinajstih poglavij predstavi namen knjige. Njegova želja je bila predstaviti načine dela, prakso in mentaliteto, ki je bila značilna za starojugoslovanski parlament. Kot je zapisal, »ni toliko važno, *kdo* je nekaj storil in *kaj* je storil, važno je, *kako* je bilo storjeno, v kakšnem okolju, na kakšnem ozadju ...«. Tako knjiga ni splošni pregled parlamentarizma, pač pa bolj prikaz prakse, okoliščin, ozadij in posebnosti.

Pomenljivo je Gašparič na koncu prvega poglavja opozoril na pomembno razliko pri dojemanju pomena parlamenta med Veliko Britanijo in Slovenijo. Leta 2015 je Velika Britanija slovesno obeležila 800 let Magne Charte Libertatum, kot temelja sodobnega parlamentarizma. V primeru Slovenije pa avtor upravičeno opozarja, da „parlamenti in skupščine iz preteklih časovnih obdobj in preteklih državnih tvorb, kamor je sodilo slovensko ozemlje, ne spadajo v kolektivni spomin.“ Gašparič ponuja svoj odgovor na vprašanje zakaj je tako. Po njegovem je tako v času kraljevine, kakor tudi v sodobni Sloveniji, „politika le drobno *interveniranje*.“ če je tako, in na mnogih nivojih lahko avtorju pritrdimo, potem se zastavi zanimivo vprašanje. Ali je politika kot obrt, ali celo kot poklic, sploh doživela kakšen napredek? Pa naj umanjkanje klasične parlamentarne politike v času socializma ne bo izgovor.

Prvo pomembno vprašanje parlamentarnega dela je bilo poiskati prostor, kjer bo skupščina zasedala. Zgradba stare srbske skupščine je bila porušena in poiskati je bilo potrebno začasen prostor. Pravzaprav vse do leta 1936 ostalo tako, da so poslanci zasedali v začasnih prostorih. Tako so bila zasedanja v starem kraljevem dvoru na Terazijah, pa kasneje v predelani konjeniški vojašnici. Po obnovitvi parlamentarnega življenja z rahljanjem diktature, so poslanci in senatorji zasedali v gledališču Manjež na Vračarju. Že omenjenega leta 1936 so se vselili v palačo Narodne skupščine, ki je ostala skupščinska zgradba vse do danes in je služila v različnih sistemih za različne vrste zakonodajnih organov. Gašparič seveda ni mogel mimo stroškov, ki so nastali z gradnjo in opremo stavbe. Z veseljem

lahko preberemo razpravljanja nekaterih poslancev, ki so o stroških in smradu po korupciji ob gradnji, govorili presenetljivo primerljivo z današnjim vsesplošnim antikorupcijskim besednjakom.

Tretje poglavje, z naslovom Parlament in vlada, predstavlja odnos med izvršno in zakonodajno oblastjo in kraljem. V celotni knjigi, še posebej pa v tem poglavju, se lahko prepričamo, da delo, ki ga je opravljal starojugoslovanski parlament ni bilo tako majhno. Gašparič sicer opozarja, kako je bila vloga parlamenta v mandatih do leta 1923 zelo plodna. Sprejetih je bilo veliko zakonov, ki so bili pomembni za ustroj države, a po letu 1923 se je delo vse bolj krčilo le na potrjevanje proračuna oz. proračunskih dvanajstin. Sprejetih zakonov pa je bilo komaj kaj. V podpoglavju Parlament in diktatura Gašparič oriše okvirje (ne)obstoja parlamenta v prvih letih diktature in njegovo oživitve, ki pa je bila v spremenjeni obliki kot v prvem desetletju države. S aktom razglasitve diktature, ko je kralj Aleksander razpustil skupščino, jo je označil za nepotrebno, je najbolje pokazal svoj nedemokratičen duh in prezir do parlamentarne demokracije.

Temelj parlamentarnega dela je parlamentarna razprava. A kot že v naslovu poglavja zapiše Gašparič, v parlamentu nista redka tudi zmerjanje, nevljudnosti in podobne nečednosti. A vse to je bilo in je še vedno na nek način v mejah dovoljenega, oz. ne prepovedano. Delo parlamenta ureja poslovnik. In prvi poslovnik ustavodajne skupščine Kraljevine SHS, je bil vsiljen, saj ga je predpisala vlada in z njim kar dodobra ovirala samostojnost skupščine. Kljub živahni razpravi, je bil januarja 1921 sprejet nov poslovnik, ki je bil le rahla adaptacija vladnega. Po sprejetju Vidovdanske ustave je bil sprejet nov poslovnik, ki je v temeljnih okvirjih ostal v rabi ves medvojni čas. Nekaj bistvenih sprememb je bilo sprejetih predvsem v tridesetih letih. Med organizacijska vprašanje dela parlamenta lahko štejemo tudi njegovo konstituiranje, kjer je pomemben element poslančeva prisega. Če poslanec ni prisegel, ni mogel opravljati dela, poleg tega pa je bil tudi materialno prizadet, saj ni dobival plače in ostalih ugodnosti. Problem prisega je bil seveda v njenem besedilu, ki se je nekaterim poslancem oz. poslanskim skupinam zdela preveč omejujoča. Pomembno orodje poslancev so interpelacije, s katerimi poskuša opozicija prisiliti kakšnega ministra ali vlado k spremembi v politiki ali k odstopu. Lahko pa gre seveda tudi za nagajanje. Ob opisovanju sočnih podrobnosti iz vsakodnevnih razprav tako v dvajsetih kot tudi v tridesetih letih, pa Gašparič v zvezi s pravili poudari, da parlamentarna pravila niso nekakšna naša posebnost oz. nuja s katero disciplinirati poslance. Parlamentarna pravila poznajo vsi parlamenti in brez njih ne bi bilo mogoče delati, drugo vprašanje pa je seveda politična kultura, kjer nekultura lahko pripelje do različnih izpadov, barabij, žaljivih besed in dejanj, in to pripelje do pogostejšega sankcioniranja poslancev in ruši ugled ne le parlamenta, pač pa politike v najširšem smislu. Da je bila meja med razburjanjem, vpitjem, razgrajanjem in streljanjem v starojugoslovanskem parlamentu zelo tanka, nam dokazujejo junijski dogodki leta 1928. Oster boj opozicijskih poslancev je povzročil, da je kri zavrela in Puniša Račić je v parlamentu namesto besed uporabil pištolo. Pištola oz. bomba je bilo pravzaprav pogosto element političnega boja

v stari Jugoslaviji. Gašparič tako v osnovnih skicah predstavi tudi nekaj drugih oboroženih napadov na politike od prvega poskusa atentata na prestolonaslednika Aleksandra junija 1921, prek uboja ministra Draškovića, nekaj drugih napadov, do atentata na Aleksandra v Marseillu, 9. oktobra 1934.

Posebno poglavje je Gašparič namenil kupovanju glasov in korupciji, s katero se sicer srečamo v več poglavjih. Korupcija je bila pogosto predmet ostrih razprav med vlado in opozicijo, in to v najrazličnejših strankarskih kombinacijah vlade in opozicije. Kdor je bil v opoziciji je vladi očital korupcijo, kupovanje glasov, klientelizem, a ko je prišel v vlado, je bil istih očitkov deležen tudi sam.

Pomembno vlogo pri delu parlamenta imajo seveda najrazličnejše službe od uradnikov, ki so poslancem v pomoč pri delu odborov ali poslanskih skupin, do najrazličnejšega drugega osebja. Milje dela teh služb je Gašparič skušal prikazati z nekaj osebnimi zgodbami uslužbenцев.

S poglavjem Kdo so bili poslanci se Gašparič vrne k osrednjim igralcem parlamentarnega odra, k poslancem. V omenjenem poglavju nam predstavi nekaj statističnih značilnosti starojugoslovanskih poslancev. Na znanje je dobro vzeti zadnji stavek v omenjenem poglavju, ki ima po moje trajno vrednost in velja za vse parlamente, namreč da »poklicna struktura pač ni (zmerom) v korelaciji z zamišljeno in zaželeno obliko parlamentarne kulture«. V zvezi s poslanskimi plačami nam Gašparič na kratko prikaže nekaj zgodovine tega vprašanja, kjer se je bil boj med neplačanim in plačanim mestom poslanca. Najenostavnejši odgovor zakaj so nekateri ostro nasprotovali plačanim poslancem, je seveda strah za politično moč. Namreč neplačevanje poslanca za njihovo delo je enostavno a učinkovito blažilo smisle splošne in enake volilne pravice. Nepremožen se pač ne more politično angažirati, če s svojim siceršnjim delom komaj zasluži za sprotno preživljanje in se polno zaposleno, a brezplačno, s poslanskim položajem ni želel in mogel sprijazniti oz. spoprijeti. Starojugoslovanski poslanci so bili plačani v skladu s pravili, ki so jih sami določali. Poleg plače, jim je pripadala še brezplačna vozovnica za pot v Beograd in domov ob začetku in koncu dela skupščine. Kako pa lahko denar, še posebej v politiki spridi, pa avtor popisuje z zgodbami o poslancih, ki so tarnali zaradi izgube dohodka ali se tožarili zaradi dolgov, ki so jih imeli in jim je sodišče rubilo plačo. Temu so se s sklepom skupščine potem uspelo izognili, in torej dolgov niso plačali. Na stran poslancev se je nato postavilo tudi kasacijsko sodišče. Kakšna pa so bila razmerja plač poslancev in drugih zaposlenih? Gašparič zapiše, da so poslanci v stari Jugoslaviji prejeli med 3600 in 9000 dinarji plače, delavske mezde so znašale med 500 in 1000 din, nameščenske med 900 in 4500. To so mesečni zaslužki, pri direktorjih pa Gašparič navede letne dohodke, ki so bili med 100000 in 150000 din. A k plači je poslanec lahko dobil še kakšno nagrado, npr. ugledno funkcijo, mesto veleposlanika in še kaj.

Posebnost poslanskega poklica je tudi poslanska imuniteta. Gašparič pojasni izvor te pravice, ki naj bi poslance štela oz. mu zagotavljala neodvisnost pri nje-govem delu. Sledi nekaj primerov postopanja skupščine ob prošnjam, sodišča o imuniteti poslancev. Avtor ugotavlja, da je bila v dvajsetih letih narodna skupščina

redko pripravljena nepriznavanju imunitete, ko pa je bila, pa je bilo ob tem čutiti politično ozadje sklepa. V tridesetih letih je prišlo do neobičajne spremembe, ko je bila možnost imunitete precej okrnjena.

Svoj prostor v knjigi je dobilo tudi predstavljane parlamentarnega ustroja, ki nima neposredne zveze z delom poslanca, a brez njega poslanec ne more. To je seveda poslanski bife oz. prostor kje so se poslanci lahko okrepčali s hrano in pijačo ter pokadili cigarete, cigare ali pipo. Nekatera pravila se slišijo prav izborna in tudi za današnji čas primerna v smislu zdravega delovnega okolja, npr. prepoved kajenja v razpravnih dvorani. Seveda pa ima avtor prav, ko pravi, da ni moč predvideti kako pa so ta pravila živela v praksi. Zabavno pa je prebrati kako so se naši parlamentarci postavljali ob obiskih iz tujine. Gašparič je tako izračunal, da so ob zasedanju parlamentarcev Male antante maja 1937 naši parlamentarci, skupaj s češkimi in romunskimi, in ob predvidenem številu 300 oseb po grlu spravili kar nekaj pijače. Povprečno pride na posameznika 100 din pijače, ki je bila v glavnem alkoholna, in po Gašparičevih izračunih bi to pomenilo 5 litrov smederevke ali 30 steklenic malega piva ali liter in pol jeruzalemčana. Kakšen gost, ki ni pil alkohola pa naj bi statistično popil 30 litrov sodavice ali 15 litrov mineralne vode. A zna biti, da nekaj te pijače ni bilo popite, temveč si ga je prisvojilo osebje.

V poglavju pred epilogom avtor predstavi čas tik pred drugo svetovno vojno, ko se je Narodna skupščina ukvarjala z vprašanje kako postopati v primeru vojne. Pripravljali so se načrti za izgradnjo zaklonišča, ki pa nikoli niso bili realizirani. Enako ni bilo nič iz načrtovanega umika skupščine na varno lokacijo v Vrnjačko banjo. Pravzaprav pa je v obeh primerih šlo za aktivnosti namenjene političnemu truplu, saj je bila skupščina po podpisu sporazumu Cvetković – Maček razpuščena.

Gašparič knjigo zaključuje z ugotovitvami o tragičnem položaju, ki ga je v političnem življenju stare Jugoslavije igral parlament. In njegov zapis je na tem mestu treba le ponoviti. »Ustavna ureditev (norma), vsaj v prvem desetletju, je bila vzorna, a je parlamentarno formo kompromitirala parlamentarna praksa. Poslanci so javno največkrat le *nastopali* in sproščali strasti, kakor nastopači, njihovo resnično delo so bile drobne *intervencije*«.

V knjigo je uporabljeno slikovno gradivo, ki prikazuje prostore, kjer je deloval parlament, njihovo delo v obliki različnih zapisnikov in sklepov in fotografije poslancev in drugih politikov. Ob uporabljenih virih je potrebno opozoriti, da so zapisniki skupščine, ki so najboljše gradivo za spremljanje njenega dela, javnosti dostopne na portalu Sistory. Tam so dostopni tudi uradni listi, ki kažejo neposredne rezultate dele parlamenta v različni zakonodaji in predpisih, ki so jo sprejeli poslanci.

Bojan Balkovec